

recenzije ■ *recensions* ■ *recensiones*

Mariateresa Fumagalli Beonio BROCCHERI – Massimo PARODI, *Povijest srednjovjekovne filozofije. Od Boetija do Wycliffea, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2013., 523 str.*

Knjiga *Povijest srednjovjekovne filozofije. Od Boetija do Wycliffea* prvo je sustavno djelo na hrvatskom jeziku koje obuhvaća vrijeme srednjega vijeka i prikazuje razvoj filozofske misli tijekom toga razdoblja. Praznina koja se dugo osjećala na tome području popunjena je prijevodom ovoga djela. Sama knjiga obuhvaća logično i cjelovito razdoblje srednjega vijeka od VI. do XIV. stoljeća i donosi jasan pregled razvoja filozofije na području zapadnoga civilizacijskog kruga u srednjem vijeku. Tematski je podijeljena tako da obuhvaća sva važnija razdoblja evolucije filozofske misli koja je u spomenutom razdoblju usko povezana s teologijom i na nju je bitno utjecala, što autori prikazuju na način da iznose prikaz pojedinih važnijih filozofa i probleme kojima su se oni bavili. To čine na vrlo sustavan i uravnotežen način prikazujući probleme logike, spoznaje, metafizike, politike i drugih znanosti koje se razvijaju u vremenu srednjega vijeka, u prvom redu kroz djela različitih filozofa i teologa, a zatim i u kontekstu nastanka i razvoja srednjovjekovnih sveučilišta. Naglasak je stavljen na važnije misaone procese koji su se razvijali kroz stoljeća i ostavili traga na područjima svih znanosti

koji se može vidjeti još i danas u temeljima mnogih znanstvenih disciplina.

Nakon *Predgovora hrvatskom izdanju* i *Uvoda* u kojem autori razjašnjavaju kako je povijest koju oni pišu zapravo povijest filozofije u zapadnom srednjem vijeku, u latinskom svijetu, slijedi prvi dio knjige *Od Boetija do godine tisućite*, podijeljen na više poglavlja. Prvo poglavlje nosi naslov *Boetije i njegovo doba* i u njemu autori obrađuju Boetija u njegovu vremenu, razdoblju koje je obilježeno krajem antike i početkom srednjega vijeka. Pišući o Boetiju kao posljednjem predstavniku antike i prvom predstavniku srednjega vijeka, govore o filozofiji toga vremena, Boetijevoj filozofiji, njegovu odnosu prema umjetnicima (*artes*) antičkoga svijeta, njegovoj logici, Boetiju kao kršćaninu a osobito o njegovoj *Utjesi filozofije*. Drugo poglavlje *Enciklopedije i filozofska kultura* govori o podrijetlu pisanja enciklopedija, zatim o vremenu od Boetijeve do Kasiodorove enciklopedije, a posebno je obrađeno novo razdoblje u enciklopedijskoj kulturi koje započinje s *Etymologiae* Izidora Seviljskoga, da bi naposljetku autori progovorili o Bedi Časnom i »kulturi otoka«, odnosno Britanskog otočja koje je bilo

baštinik kasnoantičke kulture Galije i vizigotske kulture. *Kultura visokoga srednjeg vijeka i monaštvo* naziv je trećeg poglavlja, posvećenog kulturi i razvoju filozofske misli u ozračju monastičkog svijeta. Ovdje su obrađeni izvori monaštva, zatim Augustinov misticizam, osobito njegovo promatranje knjige i svijeta: »Svijet neka za tebe bude knjigom.« Nakon toga progovara se o samostanskoj kulturi i znanostima koje se razvijaju unutar samostanskih zidina, posebno je obrađen sv. Benedikt i njegovo *Pravilo*. Visoki srednji vijek vezan je uz kulturu samostana tako da autori pišu o samostanskom životu, odnosu monaha prema govoru i prema šutnji, da bi poglavlje završili govorom o papi i monahu Grguru Velikom i širenju monaštva. Zatim slijedi četvrto poglavlje *Politička misao visokoga srednjeg vijeka*, koje započinje govorom o dva grada, tj. dva načina života, koje iznosi Augustin u djelu *De civitate Dei*, te analizom toga djela, koje će uvelike utjecati na političku misao visokog srednjovjekovlja i nastanak političkog augustinizma. Na kraju se prelazi na vrijeme IX. stoljeća i razdoblje Karla Velikog, koji je »okrunjen od Boga za velikog i mirotvornog cara«. Posljednji dio četvrtog poglavlja svojevrsni je uvod u peto poglavlje, koje nosi naslov *Karolinška renesansa*. To je vrijeme obilježeno djelovanjem Alkuina i preporodom znanosti, vrijeme u kojem nastaje Duodina knjiga, zatim se progovara o problemu onoga ništa i problemu tmina Fredegiza Tourskoga. Autori pišu i o teološkim raspravama IX. stoljeća kao i o pitanju

predestinacije koje je obilježilo to vrijeme. Šesto poglavlje *Vrijeme Ivana Škota Eriugene* progovara o njemu kao dvorskom učitelju, zatim ga se dovodi u odnos s Dionizijem Areopagitom, nakon toga otvoreno je pitanje prirode i njezine razdiobe, zatim metafizički problem od Jednoga k mnogostrukom te tema o njegovu spisu *Homilija*. Posljednje, sedmo, poglavlje *Škola u Auxerreu i X. stoljeće*, odnosi se na škole u IX. stoljeću i Eriugenin utjecaj na njih, nakon toga govori se o X. stoljeću i razvitku logike, pojavi Gerberta iz Aurilaca i umijeću četveropuća te o milenarizmu koji se javio krajem tisućljeća.

Drugi dio *Jedanaesto i dvanaesto stoljeće* bavi se vremenom kada se jače počinje razvijati filozofska misao na Zapadu i s njom povezana teološka misao. Vrijeme je to nastanka prvih sveučilišta, obnove srednjovjekovnog društva i prvih imena visoke skolastičke filozofije. Zato prvo poglavlje nosi naslov *Kontinuiteti i prekidi između X. i XI. stoljeća*, gdje je obrađena već spomenuta obnova društva srednjovjekovnog Zapada oko tisućite godine. Vrijeme je to razvoja ruralne ekonomije i tehničkih izuma kao čimbenika razvitka. Promjene koje su nastupile utjecale su i na kulturu kao i na monaštvo u svijetu koji se mijenja, što dovodi do raskoraka u monaškoj misli na prostoru između tradicije i reforme. *Filozofija i teologija u XI. stoljeću* poglavlje je posvećeno velikim problemima kao što su obnova i vjera, pravo i razum, zatim slobodnim umijećima. Ujedno je to i razdoblje djelovanja Petra Damjanskoga i velikih rasprava

o euharistiji koje su predvodili Berengar Tourski i Lanfrank Pavijski. Posebno poglavlje obrađuje vrijeme i djelo Anselma Canterburyjskoga, tako da je i dobilo ime po njemu. Istaknute su cjeline koje govore o Anselmovo misli, kao što su *Vlastitim umom, u skladu s vjerom*, zatim se obrađuju njegova djela *Monologion* i *Proslogion*, Anselmov ontološki argument, spisi *De veritate* i *De grammatico*, a na poseban način promišljanje o razumnosti vjere i ljudskom govoru. *Abelardove godine* poglavlje je u kojem autori pišu o njegovu životu i važnosti njegovih djela, osobito o djelima iz logike, zatim slijedi Abelardov razvojni put od *sacre pagine* do *Theologiae*, govor o njegovu *Scito te ipsum*, kao i dijalogu *Summa*. Peto poglavlje nosi naslov *Preporod: neki vidici kulture XII. stoljeća*, gdje je obrađen preporod i grad, gradsko i intelektualno krivovjerje te logika i disciplina disciplinâ nakon Abelarda. Slijedi *Politička misao u XI. i XII. stoljeću* na relaciji odnosa kralj, narod i Crkva. Nakon toga *Liber ad Gebehardum* i ideje u *Policraticusu*. Sedmo poglavlje *Nove spoznaje i novi prijevodi* odnosi se na prijevode nastale u XII. stoljeću, preobrazbu znanstvenog znanja i djelovanje Adelarda Bathskoga. *Škola u Chartresu* poglavlje je u kojem je prikazano djelovanje spomenute škole, osobito platonizam i ljudska spoznaja kod Bernarda i Teodorika iz Chartresa. Tu su i teme o stvaranju i uređenosti svijeta prema Teodoriku iz Chartresa, jezik fizike i jezik poezije Vilima iz Conchesa i Bernarda Silvestarskoga te filozofija i teologija Gilberta Poretanskoga. Posljednje

poglavlje ovoga dijela *Od svete stranice k novim teologijama* govori o djelovanju Bernarda iz Clairvauxa i njegovu nastupu protiv filozofije, vremenu od Vilima iz Saint-Thierryja do učitelja iz Sv. Viktora. Razdoblje je to u kojem se kreće prema znanstvenoj teologiji, ali i vrijeme djelovanja monahinje i filozofkinje Hildegarde iz Bingena te osobito vrijeme nastanka nezaobilaznih *Sentancija* Petra Lombardskoga.

Treći, i ujedno najdulji dio, nosi naslov *Trinaesto i četrnaesto stoljeće* i posvećeno je vremenu procvata filozofske i teološke misli, vremenu visokih škola i sveučilišta, velikih mislioca koji su obilježili zapadnu kulturu kao i škola koje su ostavile traga u filozofiji i teologiji zapadne civilizacije. *Školske institucije i metode u XIII. stoljeću* prvo je poglavlje ovoga dijela posvećeno nastanku novih obrazovnih centara, zatim odnosa vlasti prema njima, osobito budnosti vlasti nad djelovanjem tih institucija. Nadalje autori pišu o nastanku i razvoju skolastičke metode i Aviceninu utjecaju na pariške profesore. Drugo poglavlje nosi naziv *Nove enciklopedije*. Obrađeno je vrijeme od nastanka *Didascaliona* do Vinka Boveškoga a nakon toga enciklopedija Alberta Velikoga i djelo Rajmunda iz Lula. *Bonaventura i franjevačka filozofija* posebno je poglavlje posvećeno franjevačkoj filozofsko-teološkoj školi. Najprije se govori o franjevaštvu i njegovu utjecaju na kulturu, nakon toga o načelima Bonaventurine filozofije, raznim oblicima mudrosti kao i zadaćama i podjeli filozofije, tvarima i oblikovnicama, teologiji i Božjem postojanju, stva-

ranju i vremenu te metodi od spoznaje ka kontemplaciji. Zatim slijedi *Albertova i Tomina škola*, poglavlje koje se odnosi na dominikansku filozofsko-teološku školu. Autori prvo govore o Albertu Velikom i školi u Kölnu, Meisteru Eckhartu, da bi zatim prešli na život i djelo Tome Akvinskoga. Obrađene su teme koje su bitne za Tominu filozofsku misao: teologija i filozofija, temeljni pojmovi, razumom doći k Bogu, spoznaja, volja i ćudoređe, Božja moć i kritika *Tomina puta*. Kraće je obrađeno pitanje *logica modernum*, odnos medicine i filozofije te od četveropuća do matematike u poglavlju *Posebni jezici: logika, medicina i matematika*. Slijedi *Znanost i utopija u Oxfordskoj školi*, odnosno tekstovi o Augustinu i Aristotelu u znanstvenoj metodi Roberta Grossetesta, metafizika svjetlosti i racionalnost matematike svijeta, ideal znanja u Rogera Bacona te matematika i *scientia experimentalis*. Sedmo poglavlje *Filozofi na filozofskome fakultetu i Averroes* govori o osudi iz 1277. godine, Sigeru Brabantskom, Boetiju Dacijskom kao i o kreposti i sreći intelektualaca. Poglavlje *Posljednja desetljeća XIII. stoljeća* donosi teme vezane uz probleme kojima su se filozofi toga vremena bavili i usto se bavi pitanjem škola, odnosno oxfordskom tradicijom, tvarju i oblikovnicom, tj. pitanjem biti i postojanja te na kraju problemima spoznaje. U poglavlju »Put« *Ivana Duns Škota* govori se o njemu kao teologu i filozofu, njegovoj metafizici u odnosu prema Bogu, *Viatorovoj* znanosti povezanoj s idejom Boga i idejom spoznajnih sposobnosti, odnosno o čovjeku

kao viatoru koji još ne može uživati intelektualnu intuitivnu spoznaju te slici Boga i njegovoj moći. Zatim slijede tekstovi o biti, univerzalnim pojmovima i *haecceitas*. Posebno je obrađen *put* Ivana Duns Škota. Slijedi deseto poglavlje *Godine Vilima Ockhama*, koje je posvećeno jednom od najvećih umova srednjega vijeka. Poglavlje se odnosi na vidove problema spoznaje prije Ockhama, osobito kod Petra Aureolskoga, nakon toga nastavlja se s jezikom i stvarnošću kod Vilima Ockhama, govorom o putu od termina k istini, pitanju problema spoznaje, zatim slijedi tekst o filozofiji prirode i misao o svemoći, teologiji i etici kod Ockhama. Političkom mišlju bavi se sljedeće, jedanaesto, poglavlje naslovljeno *Velika promjena u političkoj misli*. U njemu je obrađeno vrijeme od Tome Akvinskoga do Egidija Rimskoga, političke ideje od Bractona do Bartola Sassoferratskoga i političke ideje kod Vilima Ockhama i Marsilija Padovanskoga. U dvanaestom poglavlju *Filozofske rasprave između 1320. i 1350.* autori pišu o realizmu Waltera Burleya, Buridanu i pariškim dekretima iz 1339. i 1340. godine, temama engleske filozofije i Robertu Holkotu, novim instrumentima analize u logici i teologiji i problemima spoznaje u Parizu. Novo poglavlje nosi naslov *Filozofija prirode i razvojitak znanstvene misli*, gdje su doneseni tekstovi o naturalizmu kod Petra Abanskoga, zatim o Buridanu, impetusu i imaginaciji, tekst o kontinuumu, beskonačnosti i teološkoj hipotezi, slijedi govor o *Calculatores* iz Mertonova Collegea te pariška fizika

u odnosu prema engleskoj suptilnosti. Posljednje poglavlje ove cjeline, a ujedno i knjige, jest *Reforma Johna Wycliffea, oxfordskog profesora*, a bavi se njegovim životom i djelom, filozofijom i reformom. Tu su obrađene i tema Engleske u vrijeme Wycliffa, pitanje predestinacije i profesor Bradwardine kao i problemi kojima su se bavili Petar d' Ailly i Ivan Gerson.

Ovo opsežno djelo izvrstan je priručnik za sve one koji se bave filozofijom i teologijom, kao i za one koji žele bolje upoznati filozofsku misao srednjega vijeka na Zapadu. Tako da se može slobodno reći da će ova knjiga naći poklo-

nike među hrvatskim znanstvenicima, osobito po tome što je jedinstveno djelo te vrste prevedeno na hrvatski jezik. Njezina posebna vrijednost jest u sustavnosti izloženog gradiva i sveobuhvatnosti tekstova tako da daje izvrstan pregled i praktičan uvid u razvoj filozofske misli zapadnoeuropskoga civilizacijskog kruga u vrijeme rađanja Europe kakvu danas znamo. Također treba istaknuti kako je izdavanjem ovoga djela stvoren temelj za bazično upoznavanje filozofske misli duboko ukorijenjene u europsku kulturu, osobito u njezin kršćanski dio.

Daniel Patafta

**Jean-Yves LACOSTE – Gilles BERCEVILLE – Patrick DESCOURTIEUX –
Pierre GIBERT – Marc OZILLOU, *Povijest teologije, Kršćanska sadašnjost,*
Zagreb, 2013., 396. str.**

Knjiga *Povijest teologije* djelo je grupe autora koji su sažeto i pregledno nastojali dati uvid u razvoj teologije, odnosno teološke misli, od njezinih početaka pa sve do današnjih dana. Autori su u ovom djelu uspješno sintetizirali razvoj teološke misli, odnosno u obliku jedne vrste kompendija napravili svezak koji obuhvaća sve najvažnije trenutke razvoja teologije u dvije tisuće godina njezine povijesti. Samo djelo izvrstan je priručnik za sve one koje se bave teologijom kao i za one koji o njoj ne znaju ništa jer pruža sustavan i pregledan uvid u povijest teološke misli kroz stoljeća. Autorima su uspješno prikazati teologiju kao nešto što je dostupno svima onima koji su intelektualno budni i zainteresira-

ni za povijest kršćanske misli u njezinoj upućenosti na filozofiju i širu kulturu, kao i u njezinoj napetosti prema njima.

Prva cjelina *Biblijski temelji* tekst je Pierra Giberta, koji u ovome dijelu progovara u prvom redu o tome je li pojam teologije primjenjiv na Bibliju i je li Biblija duša teologije. Nakon toga osvrće se na teologiju kao anakroničan srednjovjekovni pojam i teologiju kao grčki pojam, koji je u isto vrijeme suvremen, ali i stran. Zatim progovara o Izraelovu iskustvu s posebnim naglaskom na narativnost i diskurzivnost te nastavlja s govorom o povijesti i o početku teologije, teološkim indukcijama, Bogu koji inaugurira i utemeljuje teologiju, zadržavajući se